

METHODS OF STUDYING COMMUNICATION FEATURES IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION OF MENTALLY RETARDED CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

Shakhnoza Amirsaidova

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Tashkent State Pedagogical University named after Nizami
Tashkent, Uzbekistan*

Maftuna Eshtemirova

*Master's student
Tashkent State Pedagogical University named after Nizami
Tashkent, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: students with intellectual disabilities, socialization, communication, perenotol, pathology, individual approach, communicative activity, experiment experience.

Received: 06.12.22

Accepted: 08.12.22

Published: 10.12.22

Abstract: In the article, the process of socialization of mentally retarded children of preschool age, the characteristics of communication in the process of socialization and their learning methods, the communication processes of mentally retarded children of preschool age were studied as a result of research and some recommendations were given.

MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING IJTIMOIYLASHUV JARAYONIDA MULOQOT XUSUSIYATLARINI O'RGANISH USULLARI

Shaxnoza Amirsaidova

*Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Toshkent, O'zbekiston*

Maftuna Eshtemirova

*Magistratura talabasi
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Toshkent, O'zbekiston*

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: intellektual nuqsonli bolalar, ijtimoiylashuv, muloqot, perenotol, patologiya, individual yondashuv, kommunikativ faoliyat, eksperiment tajriba.

Annotatsiya: maqolada maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalarning ijtimoiylashuv jarayoni, ijtimoiylashuv jarayonida muloqot xususiyatlari va ularni o'rganish usullari, maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalarning muloqot jarayonlari tadqiqot natijasida o'rganilgan va ba'zi tavsiyalar berilgan.

МЕТОДИКА ИЗУЧЕНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ ОБЩЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ УМСТВЕННО ОТСТАЛЫХ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Шахноза Амирсаидова

кандидат педагогических наук, доцент

Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами
Ташкент, Узбекистан

Мафтуна Эштемирова

магистрант

Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

<p>Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями, социализация, общение, перенотол, патология, индивидуальный подход, коммуникативная деятельность, опыт, эксперимент.</p>	<p>Аннотация: В статье рассматриваются результаты исследования процесса социализации умственно отсталых детей дошкольного возраста, особенности общения в процессе социализации и методы их обучения, коммуникативные процессы умственно отсталых детей дошкольного возраста и даны некоторые рекомендации.</p>
--	--

KIRISH

Maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalarning ijtimoiylashuv jarayonida muloqot ko'nikmalari va qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha psixologik-pedagogik adabiyotlarni o'rganish jarayonida olingan xulosalarni tasdiqlash uchun biz quyidagi bosqichlarni (ta'kidlovchi, ta'limiy) o'z ichiga olgan tajriba ishlarini olib bordik. Tadqiqotimiz davomida biz ishlab chiqqan korreksiyalash va rivojlantirish usullari majmuasi maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalarning ijtimoiylashuv jarayonida muloqat xususiyatlari va qobiliyatlarini o'zgarishiga yordam berishi mumkin.

ASOSIY QISM

Tadqiqot Toshkent shahri, Uchtepa tumanidagi 341-sonli "Kamalak" nomli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotida olib borildi. Tajriba-sinovda maktabgacha katta yoshdagi 24 nafar bola ishtirok etdi. Birinchi guruh aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan 12 nafar maktabgacha katta yoshdagi (6-7yosh) bolalardan iborat bo'ldi. Anamnez ma'lumotlaridan aniq bo'lishicha, tadqiqotda qatnashgan birinchi guruh bolalarida yengil va o'rtacha aqli zaiflik tashxisi qo'yilgan. Tadqiqotning maqsadi aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan katta maktabgacha yoshdagi bolalarning tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilish ko'nikmalari va qobiliyatlarini aniqlashdir. Shu bois quyidagi vazifalar belgilandi:

1. o'rganilayotgan muammoni ilmiy-nazariy jihatdan o'rganish va tahlil qilish;
2. maktabgacha katta yoshdagi aqliy nuqsonlari bo'lgan bolalarning ijtimoiylashuv jarayonida muloqot ko'nikmalari va muloqot qobiliyatlari darajasini eksperimental o'rganish;

3. aqliy nuqsonlari bo'lgan maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kattalar va tengdoshlar bilan muloqotni rivojlantirish uchun kompleks ta'sir tizimini qo'llash.

Tadqiqot quyidagi usullarni o'z ichiga oldi: bolalarni kuzatish, ota-onalar bilan, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan suhbatlar, test va o'yin vaziyatlari. Aqli zaif maktabgacha katta yoshdagi bolalarning muloqot qobiliyatlari va qobiliyatlari darajasini aniqlash uchun eksperimental tadqiqot tashkil etildi va o'tkazildi. Tadqiqot maqsadlari:

1. maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalarning ijtimoiylashuv jarayonida muloqotchanlik xususiyatlari va qobiliyatlarini aniqlash metodikalarini tanlash va uni tadqiqotning ta'kidlovchi bosqichida qo'llash;

2. tadqiqotning ta'kidlovchi bosqichini tahlil qilish va izohlashni amalga oshirish;

3. tadqiqotning ta'limiy bosqichini ishlab chiqish va o'tkazish;

4. tajribaning ta'limiy bosqichi natijalarini tahlil qilish va sharhlash.

Quyida biz tadqiqotning ta'kidlovchi bosqichida olib borilgan ishlar haqida so'z yuritamiz.

Maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalarning ijtimoiylashuv jarayonida muloqotchanlik xususiyatlari va qobiliyatlarini aniqlash maqsadida bir necha metodikalardan foydalanildi.

Bolaning vaziyatga va kommunikativ faoliyatda o'rtog'iga munosabatini baholash va aniq tavsiflash uchun biz quyidagi usullardan foydalanishni maqsadga muvofiq deb bildik:

1. E. O. Smirnova tomonidan ishlab chiqilgan bolalarning kattalar bilan muloqatini aniqlashga qaratilgan metodika.

Maqsad: muloqotning eng rivojlangan shaklini aniqlash va bolaning uchta muloqot shaklining har biriga afzallik darajasini aniqlash. Har bir parametr uchun ma'lum komponentlar tanlangan: - kattalarga murojaat qilish usuli. Aqli zaif maktabgacha yoshdagi bola:

- kattalarning ismi, otasining ismi bilan chaqiradimi,

- o'z iltimosini, xohishini qanday ifoda eta oladi,

- muloyim so'zlarni ishlatadimi?

- kattalar bilan bamaylixotir, yuziga qarab gaplashishni, gapini bo'lmasdan diqqat bilan tinglashni biladimi;

- bola qanchalik e'tiborli, u atrofdagi kattalarning so'roviga qanday munosabatda bo'ladi, u o'z vaqtida yordamga kelishni biladimi.

Tadqiqotning ushbu bosqichida maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zaro muloqot qilishdagi xatti-harakatlari bo'yicha ham kuzatishlar tashkil etildi. Diqqat bolalarning tengdoshlari bilan muloqot shakliga qaratildi, kuzatish davomida tavsiya etilgan muloqot shakllaridan qaysi biri har bir bola uchun yetakchi ekanligi aniqlandi. Tengdoshlar bilan muloqot quyidagi mezonlar bilan tavsiflangan:

- bolaning tengdoshlari bilan do'stona munosabatda bo'lishi;

- tengdoshlariga qanchalik e'tiborli,

- ularning kayfiyatini qandayligini bilishni biladimi;
- ziddiyatli vaziyatlar yuzaga keladimi va bola ularni qanday hal qiladi;
- bola tengdoshlari bilan muloqotda qanday munosabatlar ustunligi (befarqlik, xayrixohlik, salbiy, ajratish).

2. “Rasmlar” metodikasi (E. O. Smirnova, E. A. Kalyagina). Ushbu metodika maktabgacha katta yoshdagi aqli zaif bolalarning tengdoshlari bilan muloqot qilishda kommunikativ qobiliyatlarini aniqlashga qaratilgan. Metodikaning maqsadi: aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan maktabgacha katta yoshdagi bolalarning tengdoshlari bilan muloqot qilishda kommunikativ qobiliyatlarini aniqlash. Ko‘rgazmali material: ziddiyatli vaziyatlar tasvirlangan rasmlar. Bolalarning vazifasi - yo‘naltiruvchi savollar yordamida rasmlarda tasvirlangan ziddiyatli vaziyatlarni tasvirlash, ular kommunikativ muammoga o‘zlarining yechimlarini taklif qilishlari kerak. Natijalar bolalar javoblarining o‘ziga xosligiga bog‘liq bo‘lib, bolalar ziddiyatli vaziyatlarni yechimini topishning ustun turini o‘zlari ko‘rsatishlari kerak. Taklif etilayotgan metodikalar shaxsiy munosabatlar darajasida muloqotning kamchiliklarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotda 6-7 yoshdagi maktabgacha katta yoshdagi, ikki guruxga bo‘lingan 24 nafar bolalar qatnashdilar. Birinchi guruhga turli darajadagi aqli zaif (kasallikning yengil va o‘rtacha darajasi) bo‘lgan 12 nafar bola kirdi. Ikkinchi guruhga intellekt me‘yorda rivojlangan 12 nafar bola kirdi. Tadqiqot nazariy va eksperimental materiallarni rejalashtirish, natijalarni olish, qayta ishlash va sharhlashda uzluksizlikni ta‘minlaydigan ketma-ket va o‘zaro bog‘liq bosqichlar doirasida amalga oshirildi. Birinchi bosqichda ilmiy- uslubiy adabiyotlarning nazariy tahlili o‘tkazildi, aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan maktabgacha katta yoshdagi aqli zaif bolalarning ijtimoiylashuv jarayonida muloqot xususiyatlari va qobiliyatlarini rivojlantirish bo‘yicha turli mualliflarning ish tajribasi ko‘rib chiqildi. Ikkinchi bosqichda aqliy nuqsonlari bo‘lgan maktabgacha katta yoshdagi bolalarda muloqot ko‘nikmalari va qobiliyatlarini rivojlantirish vositalarini ishlab chiqish va amalga oshirish samaradorligi o‘rganildi. Ishning ushbu bosqichi quyidagilardan iborat edi: - maktabgacha katta yoshdagi aqli zaif bolalarda kommunikativ ko‘nikmalar va qobiliyatlarining rivojlanish darajasini o‘rganish; - aqliy nuqsonlari bo‘lgan maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kommunikativ ko‘nikmalar va ko‘nikmalarni rivojlantirish bo‘yicha ishlar tizimini joriy etish; - eksperimentning ta‘kidlovchi bosqichida aqli zaif maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ijtimoiylashuv jarayonida muloqotchanlikka kirishish va muloqot qobiliyatlarining rivojlanish darajasini aniqlash. Uchinchi bosqichda olingan ma‘lumotlarni qayta ishlash, natijalarni umumlashtirish, tizimlashtirish va izohlash, xulosalar tuzish, ishni adabiy shakllantirish ishlari amalga oshirildi.

Eksperimental tadqiqotda biz aqli zaif maktabgacha katta yoshdagi bolalarda shaxsning psixologik rivojlanishining xususiyatlarini aniqlashga, uning tarkibiy xususiyatlarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuvga mos keladigan usullardan foydalandik. Shunday qilib, biz tanlagan

metodikalar aqli zaif maktabgacha katta yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuv jarayonida muloqot ko'nikmalari va malakalarini o'rganishga qaratilgan. Uni amalga oshirish jarayonida aqli zaif maktabgacha katta yoshdagi bolalarda muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishning yetakchi tendentsiyalarini aniqlash, individual va guruhli muloqot maydonini tavsiflash, bolalarning muloqot qobiliyatlarini shakllantirish darajasini baholash mumkin bo'ladi. Bu bolalarda o'zaro va kattalar bilan ijobiy - shaxsiy munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi, umuman olganda bolalar shaxsiyatining rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarda vaziyatli muloqot ustunlik qiladi, shuningdek, nizoli vaziyatni hal qilishda tajovuzkorlik kuzatiladi, bu esa bolalarning atrofdagi odamlar bilan o'zaro munosabatiga to'sqinlik qilishi mumkin. ular. Ushbu toifadagi bolalar ijtimoiy va muloqot qobiliyatlarining past darajasi bilan ajralib turadi. Maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalarning muloqotining yetishmasligi, nutq qobiliyatlarining rivojlanmaganligi, muloqotga bo'lgan ehtiyojning kamayishi kattalar va tengdoshlar bilan muloqot qilish uchun barqaror motivlarning shakllanmaganligi, bolalarning xulq-atvori xususiyatlarida ifodalangan. Lekin bu xolatni korreksiyalash mumkin. Intellektual kamchiliklarni, nutq kamchiliklarini bartaraf etish bilan birga aqli zaif bolalar bilan muloqot ko'nikma, malakalarini rivojlantiradigan mashg'ulotlarni olib borish kerak. Ushbu xulosa maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalar bilan korreksion pedagogik, psixologik ishlarni maqsadli olib borish zarurligini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sh.M.Amirsaidova. Maxsus psixologiya (Oligofrenopsixologiya) Fan va texnologiya nashriyoti. T., 2019. 72-74betlar.
2. Ergash G`oziyev "Ontogenez psixologiyasi» nazariy-eksperimental tahlil. T., 2010. 25-bet
3. Z.T.Nishanova, G.K.Alimova, A.G`.Turg'unboyeva, M.X.Asranboyeva "Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi.» T., 2017 68-71betlar.
4. D.A.Nurkeldiyeva. Pedagogik-psixologik diagnostika. T.: VNESHINVESTROM 2019 132-135 betlar.